

SCURTĂ ISTORIE
A DEZASTRELOR
NATURALE

Volume publicate la Humanitas:

- Istorie și mit în conștiința românească* (1997, 2000, 2002, 2006, 2010, 2011; 2017, ediție ilustrată)
- Jocul cu trecutul: Istoria între adevăr și ficțiune* (1998, 2002, 2008)
- Două secole de mitologie națională* (1999, 2002, 2005, 2011, 2017)
- Mitologia științifică a comunismului* (1999, 2005, 2011)
- Sfârșitul lumii: O istorie fără sfârșit* (1999, 2007)
- Pentru o istorie a imaginarului* (2000, 2006)
- România, țară de frontieră a Europei* (2002, 2005, 2007, 2012)
- Mitul democrației* (2003, 2007, 2013, 2020)
- Între inger și fiară: Mitul omului diferit din Antichitate până în zilele noastre* (2004, 2011)
- Jules Verne: Paradoxurile unui mit* (2005)
- Omul și clima: Teorii, scenarii, psihoze* (2005, 2017)
- Tinerețe fără bătrânețe: Imaginarul longevității din Antichitate până astăzi* (2006)
- Occidentul: O interpretare istorică* (2007)
- Napoleon III cel neîubit* (2008)
- „Germanofiliu”: *Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial* (2009, 2010, 2013)
- Franța, hegemonie sau declin?* (2010)
- Tragedia Germaniei: 1914–1945* (2010, 2012)
- Capcanele istoriei: Elita intelectuală românească între 1930 și 1950* (2011, 2012, 2016)
- Istoriile mele: Eugen Stancu în dialog cu Lucian Boia* (2012)
- Explorarea imaginară a spațiului* (2012)
- De ce este România altfel?* (2012, 2013, 2018)
- Eugen Brote (1850–1912): Destinul frânt al unui luptător național* (2013)
- Sfârșitul Occidentului? Spre lumea de mâine* (2013)
- Balcic: Micul paradis al României Mari* (2014, 2020)
- Primul Război Mondial: Controverse, paradoxuri, reinterpretări* (2014)
- Dosarele secrete ale agentului Anton: Petru Comarnescu în arhivele Securității* (2014)
- Suveranii României: Monarhia, o soluție?* (2014)
- Maria, regina României, Jurnal de război* (3 vol., editor) (2014–2015)
- Cum s-a românizat România* (2015)
- Mihai Eminescu, românul absolut: Facerea și desfacerea unui mit* (2015)
- Strania istorie a comunismului românesc (și nefericitele ei consecințe)* (2016)
- Un joc fără reguli: Despre imprevizibilitatea istoriei* (2016)
- În jurul Marii Uniri de la 1918: Națiuni, frontiere, minorități* (2017)
- De la Dacia antică la Marea Unire, de la Marea Unire la România de azi* (2018)
- Cum am trecut prin comunism: Primul sfert de veac* (2018)
- Cum am trecut prin comunism: Al doilea sfert de veac* (2019)
- Întrebări fără răspuns (sau cu prea multe răspunsuri)* (2019)
- Românii și Europa: O istorie surprinzătoare* (2020)

LUCIAN
BOIA

SCURTĂ ISTORIE
A DEZASTRELOR
NATURALE

Epidemii, cutremure
și dereglări climatice

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Cuvânt înainte

ÎN ANUL 1985 MI-A APĂRUT, LA TIPOGRAFIA UNIVERSITĂȚII din București, în condiții editoriale extrem de modeste și într-un tiraj de numai 100 de exemplare, o carte care, sub titlul *Probleme de geografie istorică*, își propunea să traseze conturul unui domeniu al istoriei relativ nou, și anume evoluția în timp a *raporturilor om-mediu*. Își găseau locul în această carte atât neliniștile stârnite de acțiunea brutală a omului asupra mediului înconjurător, cât și, invers, amprenta pusă de mediu asupra societății (un mediu, la rândul lui, mai mult sau mai puțin modificat în urma multiplelor intervenții umane). Altele erau însă pe atunci îngrijorările de prim rang; dereglările mediului nu generaseră încă obsesiile și panica pe care le resimțim astăzi. Când am publicat câțiva ani mai târziu, în 1989, cartea

despre „sfârșitul lumii“, continuam eu însumi să privesc destul de detașat diversele scenarii „apocaliptice“, dovadă și subtitlul pe care l-am ales: *O istorie fără sfârșit*.¹ Porneam de la convingerea că sfârșitul, atât de des anunțat, nu vine niciodată în istoria reală. În acele vremuri, care mi se par atât de departe (deși s-au scurs de atunci abia câteva decenii), doar pericolul unui război nuclear alimenta temerea aparent justificată a unui posibil sfârșit. Arsenalele nucleare ale celor două superputeri, Statele Unite și Uniunea Sovietică, păreau mai mult decât suficiente pentru a nimici, în caz de conflict armat, întreaga omenire și chiar întreaga viață de pe Terra.

În realitate, nu numai că așa ceva nu s-a întâmplat, dar lucrurile s-au petrecut complet invers; al Treilea Război Mondial a fost scos de pe agenda istoriei: capacitatea de distrugere a armelor nucleare ajunsese atât de mare, încât deveniseră practic inutilizabile. Învinși și învingători, în egală măsură, riscau să piară cu toții, într-un conflict generalizat. Mult mai neliniștitoare se arată astăzi a fi încălzirea globală, cu bizarul ei cortegiu de schimbări climatice cu totul neașteptate.

1. Lucian Boia, *Sfârșitul lumii: O istorie fără sfârșit*, Humanitas, București, 1999.

Am extras din cartea publicată în 1985, cu minime modificări, capitolele privitoare la schimbările climatice, la epidemii și la cutremurele de pământ, cu alte cuvinte la amenințările majore care pot veni din partea mediului natural. Cum nu mai puțin periculoase se dovedesc intervențiile omului asupra naturii, am reprodus aproape integral și capitolul final al cărții, intitulat „Omul transformă mediul“. Cititorul are astfel la îndemână o privire istorică de ansamblu, cu toate datele esențiale; poate, de asemenea, să compare momentul 1985 cu momentul actual, 2020, și să constate evoluțiile dramatice petrecute în numai câteva decenii.

Pericolele erau multe în 1985, reale și imaginare, stârnind neliniști de tot felul. În comparație cu nervozitatea socială de astăzi, pare să fi fost totuși o lume relativ echilibrată, ținută în stare de conflict, dar de conflict controlat și limitat, de cele două mari blocuri, comunist și occidental (capitalist). Împreună, Statele Unite și Uniunea Sovietică reușeau să asigure un fel de poliție planetară. La scurt timp după prăbușirea sistemului comunist în 1989, Francis Fukuyama își putea permite să anunțe „sfârșitul istoriei“, prin unificarea lumii în jurul valorilor democratice (de tip occidental), exact în momentul în care începea să fiarbă anarhia generalizată a epocii noastre.

Epidemiile

UN ASPECT ESENȚIAL AL RAPORTURILOR DINTRE OM și mediu privește rolul factorilor microbieni și al epidemiilor în istorie. Este o problemă foarte complexă, de ordin biologic și social în același timp. Fără îndoială, acțiunea microbiană și evoluția epidemiilor sunt strâns legate de particularitățile fiecărei epoci și civilizații, de întreaga evoluție socială și științifică. În același timp, există însă o istorie *pur biologică* a maladiilor, care nu poate fi explicată prin cauze de ordin social. Explicația se află deci la interferența factorilor sociali și naturali, ea privind omul atât ca ființă socială, cât și ca element al unui întreg complex ecologic.

Ultimele cercetări¹ insistă asupra „*ecologiei naturale a bolilor*“, a faptului că fiecare zonă de

1. O sinteză recentă asupra întregii probleme: M.W. Flinn, „Demography, epidemics, ecology“, în *XVe Congrès*

populație umană își are propriul fond microbial, împotriva căruia ajunge să fie cu timpul imunizată. Dezastrul apare însă – și s-a produs de câteva ori pe scară largă în cursul istoriei – atunci când intră brusc în contact civilizații diferite, relativ sau complet izolate unele de altele până atunci, avându-și fiecare un echilibru ecologic specific în raport cu microbii și maladiile provocate de aceștia. Se ajunge astfel în situația ca populații neimunizate, care nu cunoscuseră niciodată o anumită boală, să intre în chip brutal sub stăpânirea ei, fără ca organismul să aibă vreo posibilitate de apărare. Urmările sunt adesea fatale, ducând la decimarea grupului uman respectiv. H.G. Wells în *Războiul lumilor* (1897) prezenta, fictiv, o asemenea situație: invadatorii marțieni, învingători asupra oamenilor, sunt în cele din urmă învinși, complet exterminați, de microbii terestri, în fața atacului cărora organismul lor nu putea opune nici cea mai slabă rezistență. Carantina impusă echipajelor primelor zboruri spațiale în direcția Lunii pornea de la o logică similară. Chiar dacă fondul biologic al diferitelor zone terestre nu este atât de diferit ca deosebirile ipotetice la scară cosmică, diferențele existente au fost suficiente pentru a

international des sciences historiques, vol. I, *Rapports: Grands thèmes et méthodologie*, București, 1980, pp. 587–616.

provoca de-a lungul istoriei o suită întreagă de epidemii. Pornind din zone unde se manifestau în forme mai puțin grave, în contextul unui anumit echilibru ecologic, ele au afectat alte civilizații, neimunizate. Cu timpul, și acestea au ajuns să se imunizeze parțial în fața noilor agresiuni microbiene, ceea ce explică, din punct de vedere strict biologic, scăderea treptată a virulenței epidemice și chiar dispariția completă a unor maladii. Desigur, există aici și cauze de ordin social, la care ne vom referi, dar mai înainte de toate un ciclu pur biologic, în care omul ne apare ca simplu element al unui echilibru natural.

Fenomenul acesta al epidemiilor pricinuite de contactul între populații diferite este cunoscut de multă vreme. În urmă cu un secol și jumătate, Darwin nota următoarele cu privire la declinul demografic al unor populații din diferite părți ale lumii: „Oriunde pătrunde europeanul, moartea pare a urmări pe băștinași. Putem privi de-a lungul și de-a latul celor două Americi, Polineziei, Capului Bunei Speranțe și Australiei, și vom constata același rezultat. Dar nu numai omul de rasă albă aduce cu sine distrugerea; polinezienii originari din Malaya, înaintea omului alb, au izgonit cu totul, din unele părți ale arhipelagului indonezian, pe băștinașii negri. Varietățile omului par a acționa una

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	5
Epidemiile.	9
Cutremurele de pământ	37
Clima	63
Omul transformă mediul.	99

Treizeci și cinci de ani mai târziu...

Un Pământ tot mai mic	117
Săraci și bogați.	121
O pandemie neașteptată	129
Încălzirea globală și schimbările climatice.	133
Un posibil sfârșit	137